

ПСИХОСОЦИАЛНИ ИНТЕРВЕНЦИИ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА ОТПАДАНЕ ОТ УЧИЛИЩЕ

Даниела Тасевска

I. Обосновка на проблема.

Въз основа на данни на националния статистически институт (НСИ) и Министерството на образованието и науката (МОН) годишният дял на отпадащите от училище е в рамките на 2–3% от децата в училищна възраст. Така например през 2009/2010 учебна година 20.8 хил. ученици (около 2,9%) са напуснали общообразователните училища по различни причини.

Изследователите сочат (1; 7), че причините за отпадане от училище се групират в няколко основни категории:

➤ **Социално-икономически причини.**

Лошото качество на живота на определени социални слоеве поставя сериозни препятствия пред образованието на децата и младежите от тези групи. Ниските доходи не позволяват на много семейства да покрият разходите на своите деца за образование (за учебници, тетрадки, дрехи, храна).

От друга страна, детето, което не посещава училище, е ценно и като трудов ресурс и често подпомага формирането на семейния бюджет или участва в домакинската работа. Основната им заетост е свързана със събирането на вторични суровини или работа в строителството. Други деца са ангажирани да помагат на своето семейство чрез грижа за някои от своите братя, сестри, по-възрастен човек или в домашното стопанство.

➤ **Образователните причини за отпадане от училище са свързани както с училищната среда, така и с организацията на учебния процес.**

Някои от децата отпадат от училище поради затрудненията при усвояване на учебния материал; слаб интерес към учебния процес и произтичащото от него желание/нежелание да се посещава училище.

Не е за подценяване и явлението „страх от училище”, който се формира от наличието на конфликтни отношения със съученици и/или учители, агресията в училище и др.

➤ **Етнокултурната среда на детето оказва съществено влияние.**

По данни на УНИЦЕФ три четвърти от родителите на отпадналите деца се самоопределят като роми или цигани (6, с. 35–56).

В тази група се регистрират и някои специфични етнокултурни причини за ранното отпадане – по-ранното стъпване в брак, страх на родителите да пускат по-големите си деца в училище, поради опасността от открадване, по-ниска ценност на образованието и др.

➤ **Социални причини**

Най-обобщено – родителска незаинтересованост и липса на контрол, отрицателно въздействие на средата, лоши битови условия и т.н.

➤ **Педагогически причини**

Обхващат широк кръг от образователни проблеми, като учебна и режимна претовареност, трудности в усвояването на учебния материал, сложност на учебното съдържание, слабости в методиката на обучение.

➤ **Културологически причини**

Идентифицират онези обстоятелства, които произхождат от традициите, обичаите, ценностите на различните социални групи и етнически общности и т.н.

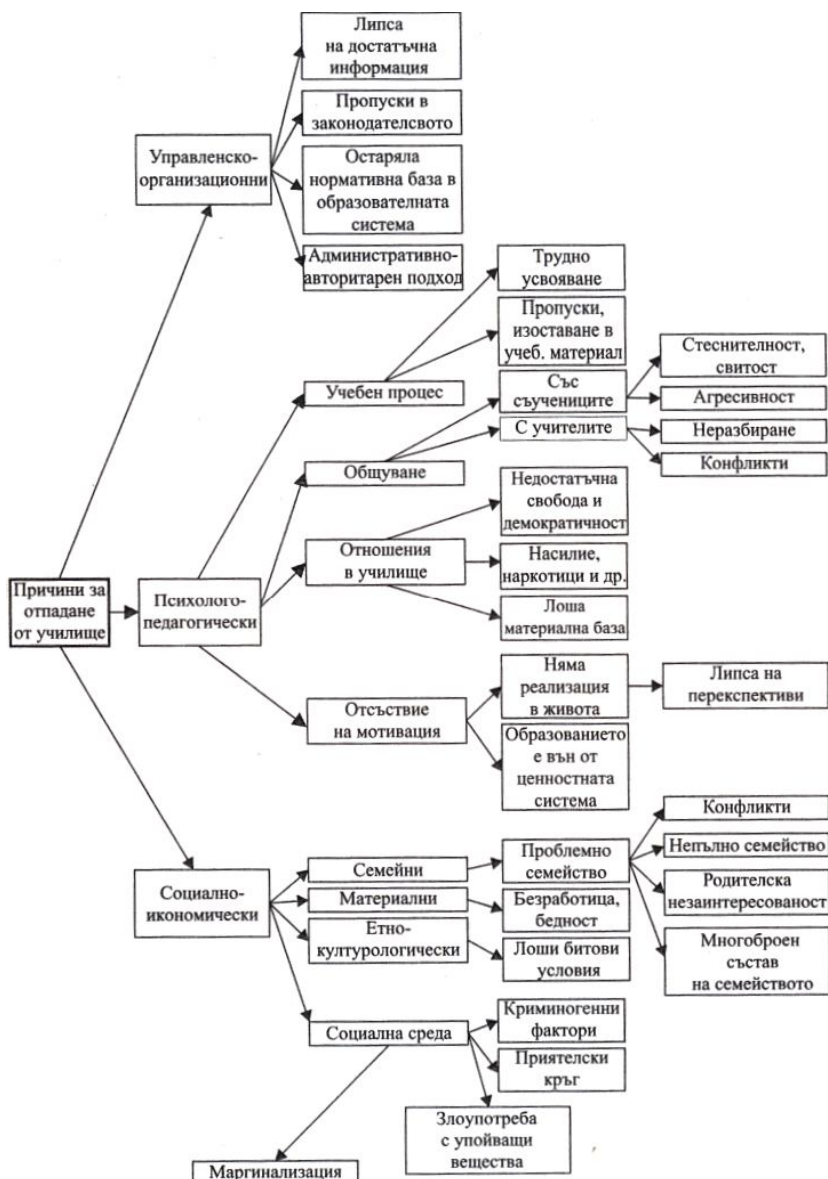
➤ **Психолого-педагогически причини**

Разпознават всички условности, които поставят фокус на живота в училищната общност и отношенията в нея, учебния процес, личността на ученика като участник в живота на училищната общност.

➤ **Управленско-административни причини**

Отнасят се към съществуващата система за контрол на учениците, към действащата законодателна и нормативна база в образованието и правата на детето (вж. Фиг. 1).

Фиг. 1. Причини за отпадане от училище (Захариев, 1999)

Както и да се класифицират причините за негативния социален феномен „отпадане от училище”, то все пак не бива да се игнорира фактът, че най-честа проява на проблемите на децата в риск, в разглеждания контекст, е тяхната ограничена социална изява (7, с. 76).

Рязкото спадане на успеха, зачестилите бягства от училище, или системното неявяване, проблемното поведение, насилието над съученици, са често симптоми, чрез които детето сигнализира, че има проблем. Най-честият отговор на образователната система на тези сигнали обаче е **наказанието** (8, с. 23–39).

Тревожен е все по-натрапващият се на медийно равнище изводът, че съвременното училище като автономна социална институция не разполага с инструментариума или пък ресурса да се справи с цялата палитра от проблеми, които стоят в основата за риска от отпадане на деца от училище (пак там).

Педагозите често изпитват чувство на безсилие в усилията си да задържат децата в класните стаи, тъй като не срещат подкрепа от страна на родителите.

Оттук настоящата научна публикация недвусмислено оформя дискурсивно своя анализ по посока на допускането, **че на отпадането от училище е необходимо да се гледа като на нарушена връзка между училището и детето, за възстановяването на която трябва да се открият индивидуалните причини и да се предложи индивидуален план за действие, в който да намерят място всички заинтересовани страни: учители, родители, както и самото дете.**

Разработването на поддържаща система, която да мотивира родителите и детето за оставане в училище е задача на всички заинтересовани страни и особено на психолозите, като познавачи на човешката мотивационна сфера (9;10).

II. Дефиниране на основните понятия

При дефинирането на понятието „отпадащ ученик” за ключово в литературата се приема понятието връзка, което отразява адекватно и изчерпателно характера на взаимоотношенията между ученик и училищна общност (7, с. 103–115).

Отпадащ ученик е този, който има нарушена връзка с училището и училищната общност, поради което е застрашено оставането му в обхвата на училищната мрежа. Този

ученик е в процес на по-слабо или по-силно изразена степен на отслабване, загубване на връзка с училището поради сложен комплекс от социални, педагогически, психологически и други причини.

Коректната интерпретация на по-горе валидизираната дефиниция изисква да се посочи, че в педагогическата практика се коментират още три понятия, които са сродни по семантичната си натовареност и номинализират в по-конкретни рамки съдържателните измерения на проблема „отпадане от училище”, а именно:

1. „проблемен ученик”;
2. „заstrasен ученик”;
3. „изоставащ ученик”;

Отпаднал е ученик до 16-годишна възраст, който е напуснал училището през учебната година и не е записан в друго училище през настоящата или следващата учебна година, т.е. загубил е статута си на ученик;

Отпадащ е ученик, който безпричинно продължително отсъства от училище по неуважителни причини, поради което е затруднено оформянето на срочните му и годишни оценки.

Основен показател, който характеризира ученика като отпадащ, е безпричинното и немотивирано нарастване на отсъствията като резултат от нередовното посещение на училище, съпроводено с изоставане в усвояването на учебния материал.

При отсъствия в резултат на продължително боледуване също може да се наблюдава затруднение в компенсирането на пропуснат учебен материал и изоставане в усвояването. В тези случаи е налице т.нар. “скрито отпадане”.

Проблемен е ученик, който поради семейни, социални, педагогически, психологически, икономически и др. причини има определени трудности в училището или в семейството, свързани със социализирането му. Това поставя негативен отпечатък върху неговото поведение и от своя страна рефлектира неблагоприятно и върху усвояването на учебния материал, води до безпричинни отсъствия, “бунтарство”, отрицание на общоприети ценности и др.

Изоставащ е ученик, който има трудности с усвояване на учебния материал, поради неразбиране при възприемането на учебното съдържание и липса на мотивация и интерес.

Застрашен е ученик, който има трудности с усвояването на учебния материал в резултат на отсъствия от училище и асоциално поведение – агресивност и склонност към насилие, промяна в ценностите и др.

Видно е, че основополагащи критерии, чрез които даден ученик попада в социалната, психологическа и педагогическа дефиниция и стигма **отпадащ** е нередовното посещение на училище, ниската учебна успеваемост и съпровождащото го нарастване на отсъствията. В така очертаната дефинитивна рамка се включват и онези ученици, които отсъстват от училище поради обективни причини (например продължително боледуване), но също са застрашени от отпадане. При тези случаи понятието „отпадащ ученик” много се доближава да понятието „дете със специални образователни нужди”, без да се припокриват по обем и съдържание (1, с. 15–31).

Границите, в които се говори за отпадащи ученици, обхващат децата от I до XII клас, съответно на възраст 6–7 до 18–19 годишна възраст. Според Конституцията на Р. България и Закона за народната просвета, задължителното образование се определя до 16 години; след навършване на тази възраст всеки има свободата да избира, дали да продължи образованието си. Все пак статистика за тези ученици се води и те отново се определят като „отпаднали”.

Последното понятие, което е необходимо да бъде разгледано, е понятието „**необхванати ученици**” – това са деца, които са във възраст, задължителна за училищно образование, но са извън обхвата на училищната мрежа и никога не са посещавали или са ходили на училище за кратко (6, с. 52).

III. Класификация на отпадащите ученици

Критерии за класифицирането на отпадащите ученици е най-изявената причина, която поражда процеса на нарушаване на връзката с училище:

1. Отпадащи, поради трудности в процеса на усвояване на учебния материал.
2. Отпадащи, поради проблеми с училищното ръководство, учителите и съучениците.
3. Отпадащи, поради деструктивно поведение (агресивност, негативизъм, неспазване на училищния правилник).

4. Отпадащи, поради социално-икономически причини.
5. Отпадащи, поради проблеми в семейството.
6. Отпадащи, поради проблеми, произтичащи от етническия произход (начин на живот, бит, традиции, ценности, обичаи и т.н.).
7. Отпадащи, поради злоупотреба с психоактивни вещества (наркотици, алкохол).
8. Отпадащи, поради криминални прояви (кражби, насилие, проституция и т.н.).
9. Отпадащи, поради брак или бременност.
10. Отпадащи, поради изостаналост в умственото развитие.
11. Отпадащи, поради продължително боледуване.

IV. Психосоциални стратегии за превенция на отпадане от училище:

4.1. Водене на случай при риск от отпадане от училище.

Воденето на случай е понятие, което широко се използва сред професионалистите от помагащите професии. Това е вид професионален контрол, който координира усилията на различни професионалисти по повод на клиент, с цел решаване на възникнал проблем (8; 9; 10).

Децата в риск от отпадане от училище и техните семейства обикновено имат най-различни образователни, здравни и други потребности, които могат да бъдат посрещнати само чрез осъществяването на социални интервенции и подкрепа. В много от случаите една институция не може да подпомогне ефективно удовлетворяването на всички тези потребности.

По своята същност „воденето на случай” е последователност от действия и процес на подпомагане, който цели на подрастващия и неговото семейство да се окаже подкрепа и се актуализира ресурсът за преодоляване на проблемната ситуация и предотвратяване на риск от отпадане от училище.

Деца и семействата, които се нуждаят от координиране на действията по превенция на отпадане от училище, стават различни, поради следните две психосоциални характеристики:

1. Имат няколко паралелни проблема, които изискват подкрепата на повече от един помагач професионалист.

2. Имат трудности да се възползват от ресурсите на подкрепа ефективно.

Често децата, които са в риск от отпадане от училище не са в състояние да продължат образованието си поради най-различни причини, като например:

- отглеждани са от самотен родител,
- жертви са на емоционална, физическа или сексуална злоупотреба,
- произхождат от семейства с ниско ниво на култура и образование на родителите,
- маргинализирани са предвид на действащи културни нагласи или пък нисък стандарт на живот.

Освен тези обективно наблюдаеми характеристики, то съществуват и субективно-контекстуални условности, които подсилват психосоциалната уязвимост на децата по смисъла на риска „отпадане от училище“. Така например, вследствие на своята зависимост от възрастните, по отношение на грижи, храна, дрехи, подслон, подкрепа и любов, за такива деца става изискуемо полагането на нарочни мерки за превенция на отпадането от образователната система (7, с. 47–73).

Именно тук, поради дефицита на значимите други възрастните (в общия случай – членове на семейството) да задоволят детските базисни физически, емоционални и психологически потребности, предпоставя реализирането на психосоциалната стратегия „водене на случай“.

Следователно тя следва да се прилага, от помагащите професионалисти (психолози, социални работници, социални педагози) при наличието на поне три условия:

- когато индивидуалните потребности за нормално психосоциално развитие на детето не са удовлетворени;
- когато семейството се е оказало неспособно да осигури израстването и развитието на детето;
- когато родителите са злоупотребявали с децата си или са ги negliжирали.

4.1.1. Функционални компоненти на воденето на случай по превенция на отпадането, осъществявано в училищната институция от училищния психолог или педагогическия съветник.

Седем основни функции характеризират модела на водене на случай в училище:

1. Оценка.

Оценяват се причините, довели до затрудненията на ученика в училище. Обичайно пречките пред личните и академични успехи включват обстоятелства, свързани с училището, семейството и средата, които са уникални за всеки един ученик.

В оценката вземат участие учител за оценка на знанията, психолог / педагогически съветник, учител, който води индивидуални или групови занятия за децата в риск от отпадане – занималня.

При необходимост в зависимост от преценката на учителя в оценката могат се включат и медицинско лице, логопед и други специалисти.

2. Разработване на план за действие

На базата на направената оценка се изработва индивидуален план за превенция на отпадането от училище на всеки един от учениците в риск.

Планът съдържа краткосрочни и дългосрочни психосоциални интервенции, които се изпълняват както на територията на училищната институция, така и извън нея, в мрежата от социални услуги в общината, като например Център за обществена подкрепа, Обединен детски комплекс и т.н.

3. Посредническа дейност

Водещият на случая посредничи между семейството и детето в риск от отпадане от училище и останалите служби, предоставящи услуги, които не могат да бъдат получени в училище.

Такава посредническа дейност може да бъде свързването с ОЗД, социалните служби, насочване към специалист за логопедично консултиране, психологическо консултиране, юридическа помощ и т.н.

Посредничеството означава много повече от просто насочване, то често включва съпровождане на детето и родителите му до съответните служби, с цел тяхното убеждаване и мотивиране да се възползват от съответната услуга.

4. Предоставяне на услугата и координация на дейностите.

Изпълнителската функция на воденето на случаи в училище има две цели:

- Предоставяне на услуги според оценените потребности
- Координиране на усилията на всички работещи по случая професионалисти в посока постигане на поставените цели и във висш интерес на детето.

5. Подкрепа и застъпничество

Водещият на случая подкрепя детето, като присъства и опосредства комуникацията между ученика и семейството му, както и улеснява възможностите на семейството и детето да се възползват от наличните подкрепящи ресурси.

Тук се включва и посредничеството на водещия на случая между различните институции и семейството/детето.

6. Мониторинг и оценка

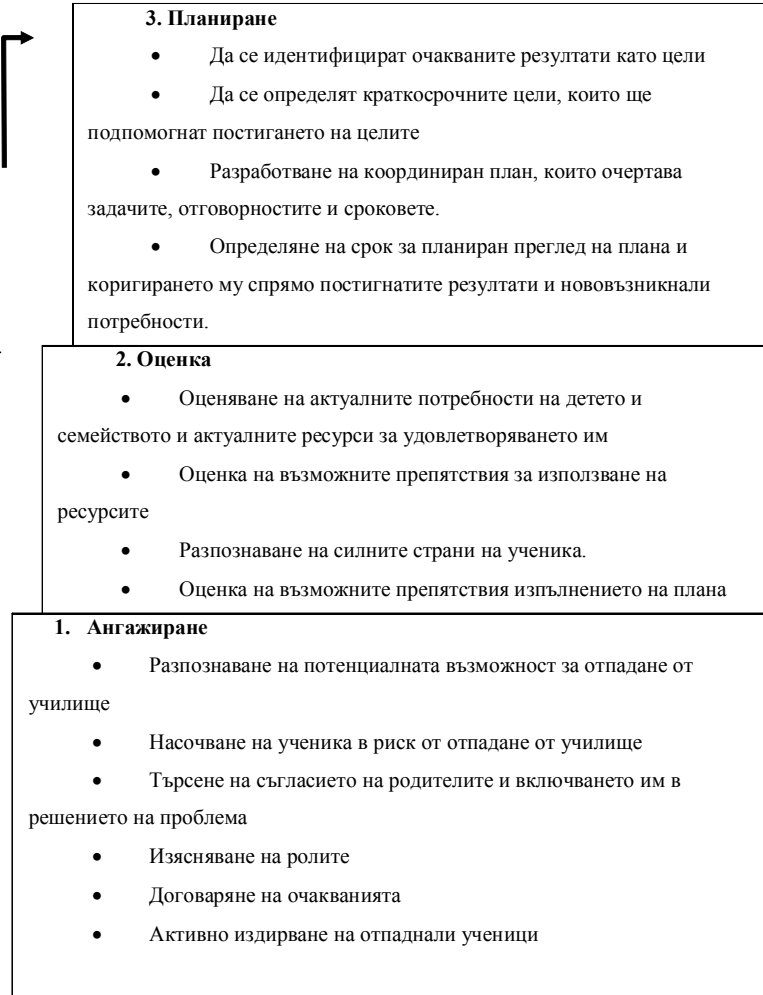
Водещият на случая следи услугите, предоставени на ученика и неговото семейство. Следи поведението на ученика, дали той съдейства при изпълнението на индивидуалния план, следи за актуализиране на плана спрямо потребностите на ученика.

7. Наставническа функция

Водещият на случая се стреми да създаде връзка на доверие с ученика, който е в риск от отпадане от училище. Той е човекът, към който детето или семейството му могат да се обърнат за съвет по всякакви въпроси, включително и такива, които са извън областта на училищното функциониране на ученика.

Таблица 1.

	<p>6. Приключване</p> <ul style="list-style-type: none">• Оценка на това, доколко поставените цели са постигнати• Съставяне на последващ план за действие• Приемане на ролята на водещия на случая от родител или възпитател• Проследяване на развитието на детето след прекъсване на интензивните интервенции.
	<p>5. Координиране</p> <ul style="list-style-type: none">• Координиране на отношенията между клиента, водещия на случая и останалите ресурси, включени в решаването на проблема• Мониториране на изпълнението на плана за действие• Оценка на ефикасността на плана за действие и правене на корекции при нужда.
	<p>4. Достъп до ресурсите</p> <ul style="list-style-type: none">• Съвързване на ученика с действащите ресурси от средата – програми за превенция на отпадането• Насърчаване и овластяване на клиента да поддържа връзка с идентифицираните ресурси• Договаряне на работни отношения между клиентите и ресурсите в общността• Посредничество между учениците и местните центрове за работа с отпадащи ученици и обратно, ако е необходимо• Идентифициране и развитие на нови ресурси, които включват ученика и семейството му

4.1.2. Стадии на водене на случай по превенция на отпадането (Вж. Табл. 1.)

4.1.3. Структурни компоненти на модела

Моделът на водене на случай в училище има три структурни компонента. Това са:

1. Водещият на случая.
2. Екипът по осъществяване на индивидуалния план за превенция на отпадането от училище
3. Мрежата от услуги, предоставяни на деца и семейства в общността.

Водещият на случая идентифицира учениците, за които съществува риск от отпадане от училище и ги насочва към екипа от професионалисти, улеснява редовните срещи между тях, мониторира изпълнението на индивидуалния план на всеки ученик, посредничи с останалите служби от името на ученика и/или неговите родители, често е единствения възрастен, който поддържа постоянен контакт с детето. Водещият на случая също така наблюдава събраната по случая информация да бъде използвана само и единствено в интерес на детето, оценява постигнатите резултати и обновява заложените цели в зависимост от потребностите на детето.

Мултидисциплинарният екип – включва водещият на случая (социален работник), педагогическия съветник и здравен специалист. Могат да бъдат включени и училищни служители, които взаимодействат с различни общински и други служби, които биха могли да допринесат за решаването на случая. Този екип от професионалисти провежда редовни екипни срещи, за да осъществява седемте основни функции, които реализира този модел.

Мрежата от услуги, предоставяни на деца и семейства в общността, са онези служби и организации в общността – доставчици на социални услуги, които се ангажират с решаването на проблемите на детето в риск и работят в посока на превенцията на отпадането. Това е мрежа от хора и организации, която включва: Отдел за закрила на детето, Дирекцията за социално подпомагане, полицията, Комисията за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни (КБППМН), ЦОП, Детска педагогическа стая, ДКЦ, клиники, центрове за обществена подкрепа, НПО, граждански сдружения и др.

В зависимост от случая и в зависимост от наличните обществени ресурси съставът на екипа за превенция на отпадането от училище

варира значително. Влияние върху програмата за превенция на отпадането ще оказват също политиката на общинската власт, характеристиките на населението, както и наличните ресурси в общината.

Роля на водещия на случая

Ролята на водещия на случая е да работи с деца в риск и техните семейства, да идентифицира типа помощ, от която те се нуждаят, да овласти семейството да идентифицира и да преодолее препятствията, като използва ефективно предоставената му помощ, пряко да интервенира, ако е необходимо, в посока преодоляване на тези препятствия, да свърже семействата и техните членове с служби, които предоставят услуги, адекватни на техните нужди, да фасилитира и мониторира предоставянето на услуги, като общува отблизо с родителите, учителите и останалите членове на екипа (Вж. Табл. 2.).

Водещият на случая може да бъде и пряко ангажиран с предоставянето на услугата – например чрез консултиране на детето и/или на семейството.

Една от най-важните задачи, с които трябва да се справи водещият на случая, е овластяването на родителите и/или на други членове от семейството сами да поемат ролята на координатор на услугите, предлагани в общността, в зависимост от идентифицираните нужди на детето.

Таблица 2.

Водещият на случая идентифицира учениците в риск от отпадане от училище, идентифицира причините: лични, семейни, училищни фактори, оценява нуждите от здравни, образователни и социални услуги на тези ученици; развива индивидуален план за работа по превенция на отпадането на детето от училище; представлява ученика пред останалите институции, ако това се налага, и пред семейството му.

Водещи роли и функции	Квалификация и умения
<p>1. Създава мултидисциплинарен екип за работа с конкретния ученик в зависимост от идентифицираните потребности, организира срещите на този екип с цел</p>	<p>1. Поне бакалавърска степен в областта на психосоциалните науки и социална работа или педагогическа квалификация.</p>

<p>планиране, мониториране и подобряване на услугите, насочени към превенция на отпадането, за всеки отделен ученик.</p> <p>2. Свързва учениците и техните семейства с доставчиците на социални услуги, които не могат да бъдат предоставени ЦОП.</p> <p>3. Гарантира чрез оценка и мониториране, че всички услуги, които са предоставени на отделния ученик са насочени към подобряване на неговото благосъстояние и са в негов интерес.</p> <p>4. Представява ученика пред останалите институции.</p> <p>5. Изгражда връзка на доверие с ученика.</p> <p>6. Опитва се да предотврати възможните кризисни ситуации, които могат да възникнат вкъщи и в училище, като разработва програми за кризисни интервенции съвместно с останалите членове на екипа.</p>	<p>2. Много добри комуникативни умения с хора от различни социални и професионални групи.</p> <p>3. Да познава действащата мрежа от социални услуги в общината</p> <p>4. Да е сензитивен към проблемите на децата и младите хора</p> <p>5. Да е толерантен към различието и към хората от малцинствените групи</p> <p>6. Да е толерантен към межкултурните различия</p> <p>7. Да има добри умения за работа в екип</p> <p>8. Да умее да работи в много фрустрираща и стресова среда</p> <p>9. Да е отворен към иновативни методи и практики</p>
--	---

<p>7. Развива и поддържа връзка на сътрудничество:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>в училище</i>: с учителите, съветника, училищни администратори и т.н.; • <i>извън училище</i>: със семейството и привлечените за решаването на проблема служби. <p>8. Определя членовете на екипа по превенция на отпадането, като взема предвид потребностите на детето и семейството му, както и наличните ресурси.</p>	<p>10. Да е способен да приема критика и да дава позитивна обратна връзка, както и градивна критика.</p>
--	--

4. 2. Психологическо консултиране с цел превенция на отпадането от училище.

Фокус върху целите на ученика: Вместо да се фокусираме върху причините за училищния неуспех на ученика, е важно да го подкрепим в усилието му да определи, какво би искал да получи от ученето.

Подходящо е ученикът да изготви списък на училищни, домашни и лични бариери, които възпрепятстват постигането на своите цели.

Понякога неструктуриран разговор за преминаване отвъд бариерите за постигане на индивидуалните цели има мотивиращ ефект и обективира когнитивните и поведенчески активности на ученика да се фокусират по-продуктивно и така да се преустанови процеса на оплакване и риска от отпадане от училище.

Насърчаване за включване в училищния живот: Би било удачно с рисковите ученици да се работи по посока на насърчаване да посещават училище редовно и да се включват в поне една извънкласна дейност в училището или в група на ученици, имащи позитивна нагласа към ученето и посещаващи редовно училище.

Тези дейности могат да помогнат на ученика да се чувства част от групата, значим за училището и по-мотивиран за постижения, за да участва.

Доказано е, че ако липсата на академичен успех на учениците не им позволява участие в никоя друга дейност, освен учебните, то те често не виждат смисъл да продължават да опитват. Следователно за тези деца е важно да идентифицират за себе си нещо позитивно, което да очакват и което да удовлетвори тийнейджърските потребности от компания и приятелство.

Ако учениците не са в състояние да удовлетворят пълноценно всички свои потребности в училищната среда, то те често намират начини да ги катексират извън училищната територия и в групи с асоциална ориентираност (8, с. 42–47).

Създаване на алтернативна училищна среда: Училищният психолог следва да координира действията си с родителите на рисковите ученици, за да разбере, дали целите на ученика могат да бъдат достигнати в сегашната училищна среда. Ако открие несъответствие между капацитета на училищната институция и ресурса на ученика не, то своевременно следва да се обсъди вариант за преместване на ученика в алтернативна среда.

Включете ученика във всички дискусии с училищния персонал. Ако родителите решат да проучат алтернативни образователни възможности, то задачата на училищния психолог е да насърчи ученика към тази промяна, да установи контакти, да направи посещения, да попълни формуляри и да задава въпроси. През тези свои постъпки ученикът следва да се убеди, че личната отговорност е задължителна, когато иска да бъде третиран като възрастен.

Обсъждане на реалистични следучилищни цели: Не всеки ученик се стреми към университетско образование. Следователно на рисковите ученици е необходима професионална психологическа подкрепа да идентифицират силните си страни и области на интерес и да проучат възможности за кариера, които максимално съответстват на техните интереси и умения.

Ако завършване на университет е начинът за постигане на професионалните цели на ученика, то същият следва да бъде подпомогнат да определи собствена стратегия за осъществяване на тази жизнена цел.

В много случаи средно специално образование или допълнително техническо обучение и квалификация могат по-адекватно да

постигнат целите на ученика и да го направят конкурентноспособен на пазара на труда.

Стимулиране към проучване алтернативни възможности за получаване на еквивалентно образование и диплома, ако адекватна учебна среда не е достъпна за ученика в редовна училищна среда. За целта могат да се проучат възможности за обучение и получаване на дипломи чрез образователни програми в общността, алтернативни обучителни програми, или самостоятелна подготовка.

Идентифициране на специални нужди: Уместно е и консултирането с родители и с училищния персонал, за да се разбере, дали ученикът няма специфични обучителни или поведенчески проблеми, които да пречат на ученето.

Ниски постижения, повтаряне на годината и поведенчески проблеми са силно предиктивни за отпадане от училище.

В този контекст, провеждането на оценка на възможните обучителни и поведенчески проблеми служи за идентифициране на конкретните дефицити и определяне на набора от специални услуги, които да стимулират ученика в ученето и така да го утвърдят като успешен в училището.

4.3. Психологическо консултиране за професионално ориентиране и информиране.

4.3.1. Професионално ориентиране

Професионалното ориентиране преминава през 2 етапа:

I етап – Самоанализ на личността:

- приоритетни интереси
- равносметка за мотивите на избора

II етап – Оценка на възможностите:

- на личността
- на средата

Оценяването на личностния потенциал се свързва с диагностика на **професионалната пригодност**. Това е специфичен израз на скритите възможности и способности на личността да изпълнява ефективно определена трудова дейност, да заема и изпълнява пълноценно дадена длъжност използвайки предварително акумулираните знания умения, навици и ценности. „В своята част с учениците, училищният психолог е длъжен да ги ориентира в елементите на кариерното развитие като значима част от житейския им път” (8, с. 112).

В понятието професионална пригодност се обединяват две страни:

- природна даденост (наличие на психически и физически качества, и дарби);
- развитие на притежаваните качества и способности чрез професионално обучение, трудов опит и специален стаж.

4.3.2. Видове професионално ориентиране

Професионалното ориентиране може да се разглежда като първично и вторично (4).

Първичното професионално ориентиране е налице, когато се избира професия за първи път, т.е. при началната подготовка. Към него се отнасят преди всичко учащи, но също и усвояващи първа професия в учебни звена извън образователната система.

Вторичното е налице при смяна на професия или специалност. Към него се причисляват главно възрастни лица извън образователната система, които са усвоили една професия, работили са по нея, но поради една или друга причина им се налага да я сменят или да придобрат втора и последваща.

Професионалното ориентиране включва два вида дейности:

- професионално информирание
- професионално консултиране

1. Професионално информирание

Професионалното информирание представлява процес на усвояване на информация, необходима на индивида за вземане на решение относно избора на професия, придобиване на умения за тази професия, учебни заведения и т.н.

Професионалното информирание има за цел да подпомага всички желаещи по отношение на:

- същността на професиите;
- условията и изискванията за тяхното усвояване и упражняване;
- състоянието и тенденциите в приложението и развитието на професиите с регионална и национална значимост;
- личностните изисквания за професионална пригодност;

- възможностите за професионално обучение;
- повишаване на квалификационното ниво;
- подава информация за обучаващите институции – центрове за професионално обучение, средни и висши училища, колежи, центрове за следдипломна квалификация и т.п. (учебни програми, материално-техническата база и др.), формите на обучение, условията по приема, изискванията към кандидатите, документите, които се издават при завършване; възможностите за професионална реализация на пазара на труда.

2. Видове професионално информиране:

– индивидуално

– групово (обхваща и е в полза на лица с общи интереси)

Индивидуалното информиране се осъществява при случаите, когато клиент желае да получи първоначална информация за професия или има нужда от допълнителна информация по друга различна проблематика.

Груповото информиране се осъществява при работа с подрастващи и някои категории възрастни лица – без професии, с проблеми при реализирането, групи в неравностойно социално положение, хора сменящи професията си.

Професионалното информиране се прилага, когато отделната личност може сама да се ориентира при избора на професия и да се реализира успешно при наличието на подходяща информация.

Професионално информиране насочено към избор на:

– **образование** (изработване на карта на ресурсите на населеното място – езикови и професионални гимназии; колежи; висши учебни заведения);

– **професия** (класификация на популярните професии в региона и изготвяне на **професиограми** – информация за конкретни професии и всички съпътстващи ги фактори: способности, качества, работна среда, характер на работата, основни функции, рискове);

✓ Професионално консултиране

Първият въпрос на който търсим отговор, когато консултираме дадена личност е **“Какво желае човекът?”** – какво е привлекателно за него, към какво се стреми. Това е въпросът, очертаващ неговите нагласи, за потребностите, за интересите и идеалите му.

След този въпрос идва и вторият – **“Какво той може?”**. Това е въпрос за способностите, за дарбите му. Способностите – това са само първоначалните възможности; за да знае човек, как ги реализира и използва, необходимо ни е да разберем и какво представлява самия човек – кое се е затвърдило като основни особености на неговата личност. Това е въпрос, търсец характеровите особености на човека.

Професионалното консултиране предлага индивидуална или групова работа, свързана с проучване на различни страни в развитието на личността, качествата и способностите ѝ:

- като дейност, подпомагаща програмата по професионално ориентиране;
- като проучване на интересите на младежите за по-нататъшното им обучение;
- като самостоятелна форма за работа при задълбочен интерес към собствената личност или различен вид затруднения и усложнения в общуването, самооценката и други.

Цел на консултирането е подпомагане на учениците по отношение на (8, 112–131):

- избора на професия (специалност)
- степента на квалификация – начална професионална квалификация или преквалификация
- пътищата за придобиване на желаната квалификация.

Консултирането се извършва чрез информация и съвети, в съответствие с условията и възможностите на пазара на труда, изискванията на професията и желанието на клиентите.

Основната задача на консултирането е постепенното и последователно оказване на компетентна помощ на клиента, за да си изясни доколко неговите личностни и професионални характеристики съответстват на реалните изисквания на професията и условията за нейното упражняване, а също да активира у него адаптивно адекватно поведение на пазара на труда.

С други думи, същността на *професионалното консултиране е подпомагането и стимулирането на свободния и самостоятелен избор на професия или алтернатива.*

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. **Захариев, З.** Ела с нас! Или защо някои деца не ходят на училище?. Програма ФАР, 2009.
2. **Климов, Е. А.** Как выбирать профессию. М, 1990.
3. **Климов, Е. А.** Введение в психологию труда. М., 1988.
4. Материали от интернет сайтовете на Агенцията по заетостта (<http://www.nsz.government.bg/>) и Job Tiger (<http://www.jobtiger.bg/>)
5. Основы теории и практики профориентации: Руководство к лабораторному практикуму. Л., 1990.
6. Проект “Училище за всеки”, София.
7. Причини за отпадане на децата от училище, *Анализ на резултатите от проведено социологическо изследване*, РЕЗЮМЕ, изследване на Витоша Ризърч, по поръчка на UNICEF и МОН, www.unicef.bg
8. **Тасевска, Д.** Практикум по психологическо консултиране в училище. Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 2008.
9. **Hale, L.F. and Canter, A.** (1998). *School Dropout Prevention: Information and Strategies for Educators*. National Association of School Psychologists, Bethesda MD.
10. **Morse, A.B., Anderson, A.R., Christenson, S.L. and Lehr, C.A.** (2004). *Promoting School Completion*. Principal Leadership Magazine, Vol. 4, Number 5. National Association of Secondary School Principals.